

УДК 070(71):821.161.2"19"

Канадський журнал «Слово Істини» в українському літературному процесі

Михайло ЛЕЦКІН

канд. філол. н., доц.

Житомирський державний
університет ім. Івана Франкавул. Велика Бердичівська, 40
10002, Житомир, Україна

e-mail: michaelangelo@i.ua

© Лецкін М., 2019

У статті реалізовано спробу продемонструвати представленість у канадському журналі Івана Огієнка (митрополита Іларіона) «Слово Істини» (1947–1951 роки) окремих проявів українського літературного процесу на прикладі письменників (белетристів, літературознавців, прозаїків і поетів) Леоніда Білецького, Семена Гаєвського, Володимира Дорошенка, Ігоря Качуровського, Леоніда Мосендза, Петра Одарченка, Бориса Олександрів, Яра Славутича, Михайла Садиленка. Через журнал І. Огієнко у важкий період після закінчення Другої світової війни закликав громадськість підтримати письменників матеріально, сам регулярно займався такою допомогою і публікував повідомлення про факти підтримки літераторів; слова подяки за цю допомогу, які виходили від українських письменників, також публікувалися на сторінках часопису. В журналі українські письменники високо оцінювали працю І. Огієнка «Історія української літературної мови», через яку коло письменництва значно розширювалось, у тому числі й за рахунок авторів із совєтської України. Журнал публікував поезію та прозу не лише релігійного (переважно самого митрополита Іларіона), а й світського характеру. Літератори на тлі тодішньої мовної розхристаності високо поцінювали високий рівень грамотності, притаманний «Слову Істини». На сторінках журналу знаходила місце і творчість українських письменників попереднього часу, які на той час уже пішли з життя (Спиридона Черкасенка, Юрія Клена). В статті йдеться і про чималі труднощі, з якими стикався І. Огієнко у видавничій справі, зокрема про критику малої автури часопису «Слово Істини», про окремі спроби ігнорування журналу. Безпосередня представленість письменників на журнальних шпальтах «Слова Істини» подається на більш широкому тлі творчого шляху того чи іншого письменника, його зв'язків з Іваном Огієнком. При всій фрагментарній репрезентованості українського літературного процесу в журналі «Слово Істини» ці фрагменти й нині є важливим матеріалом, без якого загальна картина української літератури була б неповною.

Ключові слова: український літературний процес, часопис, «Слово Істини», видавнича справа.

CANADIAN JOURNAL «SLOVO ISTYNY» (“WORD OF TRUTH”) IN UKRAINIAN LITERARY PROCESS

Mykhailo Lietskin

PhD in Philology, Associate Professor
Zhytomyr I. Franko State University
40 Berdychivska str.
10002, Zhytomyr, Ukraine
e-mail: michaelangelo@i.ua

The article implements the attempt to demonstrate the presence in Ivan Ohienko's (Metropolitan Hilarion) Canadian journal «Slovo Istyny» («Word of Truth») (1947–1951) of certain manifestations of the Ukrainian literary process on the example of writers (fiction writers, literary critics, prose writers, poets), Leonid Biletskyi, Semen Haievskyi, Volodymyr Doroshenko, Ihor Kachurovskyi, Leonid Mosendz, Petro Odarchenko, Borys Oleksandriv, Yar Slavutych, Mykhaylo Sadylenko. With the help of journal Ivan Ohienko in the difficult period after the end of World War II called on the public to support the writers financially. He regularly provided such assistance and published reports on the facts of writers' support; words of gratitude for this help, which came from Ukrainian writers, were also published on the pages of the journal. In the journal, Ukrainian writers praised I. Ohienko's work «History of Ukrainian Literary Language,” through which the range of writers has expanded significantly, including authors from the Soviet Ukraine. The journal published poetry and prose not only religious (mainly by Metropolitan Hilarion himself) but also secular. Against the backdrop of linguistic fragmentation at the time, writers highly appreciated the high level of literacy inherent in «Slovo Istyny» («Word of Truth»). On the pages of the journal found the place creativity of Ukrainian writers of the previous time, who by that time had already passed away (Spyrydon Cherkasenko, Yuriy Klen). The article also discusses the considerable difficulties faced by I. Ohienko in publishing, in particular, the criticism of a small aviary of the journal «Slovo Istyny» about some attempts to ignore the journal. The direct representation of writers in the journal «Slovo Istyny» is presented against a broader background of the creative path of a particular writer, his connections with Ivan Ohienko. Despite all the representation fragmentation of Ukrainian literary process in the journal «Slovo Istyny», these fragments are still important material without which the overall picture of Ukrainian literature would be incomplete.

Keywords: Ukrainian literary process, journal, "Word of Truth", publishing.

Постановка проблеми

У двох наших попередніх публікаціях про журнально-видавничу діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) (Лецькін М., 2014; Лецькін М., 2016) було продемонстровано віддзеркалення українського літературного процесу в місячних журналах 30-х років ХХ ст. Як тільки митрополит Іларіон у вересні 1947 р. прибув до Канади, у місто Вінніпег, він одразу ж зацікавився виданням нового журналу. Статус православного ієрарха підказав видавцеві як напрямок, так і назву цього часопису. Уже в листопаді 1947 р. митрополит Іларіон видрукував перше число журналу «Слово Істини» («народного християнського місячника») (Тіменик З., с. 175). Здавалося б, такий характер місячника й порівняно недовгий вік його існування (до 1951 р.) не передбачав простору на його сторінках для світської літератури. Тим не менш митрополит, сам поет і драматург (хай і релігійний), не був занадто ригористичним у цьому питанні...

Аналіз останніх публікацій

Спеціально цьому часописові присвячена стаття Юрія Мицика 2007 року «Місячник «Слово Істини» як джерело до вивчення життя і творчості митрополита Іларіона (І. Огієнка)» (Мицик Ю.). Серед інших журналів І. Огієнка канадського періоду про «Слово Істини» йдеться в статті Миколи Тимошика «Канадські україномовні часописи «Слово Істини», «Наша Культура», «Віра й Культура»» (Тимошик М. Канадські...), у ще ширшому контексті — у дослідженні Олеся Опанасюка «Рідне слово на чужині: Іван Огієнко — редактор і видавець» (Опанасюк О.). Літературознавчий аспект у цих працях заторкнuto лише побіжно.

Мета й завдання статті

Автор ставить собі за мету на підставі існуючої літератури виокремити прояви українського діаспорного літературного процесу на сторінках місячника «Слово Істини».

Виклад основного матеріалу

У листопаді 1947 р. митрополит Іларіон видрукував перше число журналу «Слово Істини» («народного християнського місячника») (Тіменик З., с. 175), через який розпочав широку дієву кампанію допомоги українцям, що внаслідок жадливої світової війни опинилися в скрутному становищі — на межі життя і смерті. У першому номері часопису І. Огієнко вміщує звернення «До всіх людей доброї волі», де з глибокою тривогою й водночас із гордістю за людську гідність українських літераторів зазначав, що «багато... учених, письменників, поетів, митців... терпить від постійного недоїдання... Вони починають глухнути, сліпнути, набувають сухот... Вони будуть тихо гинути, але просити не стануть» (Тіменик З., с. 53–54), і зорганізував допомогу нужденним інтелектуалам (Тіменик З., с. 176). Заклик було почуто в усьому світі.

Серед врятованих завдяки організованій І. Огієнком кампанії був Леонід Білецький (1882–1955) (Тіменик З., с. 176), відомий філолог-шевченкознавець. У 1922–1924 рр. Л. Білецький викладав методологію української літератури та історію української драми в Українському таємному університеті Львова, звідти переселився до Праги, де в нього вийшли до читача «Перспективи літературної критики» (1925), «Принципи в літературному дослідженні і критиці» (1927) (Мацько В., с. 179). Живучи в Німеччині (Аугсбург), Л. Білецький продовжував наукову діяльність і опублікував там праці «Історія української літератури» (1947), «Марко Вовчок та її творчість» (1948). 1949 року Л. Білецький опублікував дослідження «Віруючий Шевченко» та «Дмитро Дорошенко». До 1951 р. належать праці Л. Білецького «Три силуетки: про Марка Вовчка, Ольгу Кобилянську, Лесю Українку» та «Перша читанка: підручник» ([http... Білецький...](http...)), які засвідчили, що дослідник суміщав інтереси як науки, так і шкільництва. 1956 року помертньо в Канаді було випущено «Рідне слово: підручник» невідомого трудівника Л. Білецького.

У числі 4 за 1948 р. Леонід Тимофійович з'являється як автор часопису «Слово Істини» (Ляхоцький В. Просвітитель..., с. 473). 1950 року він надрукував у Вінніпезі книжку «Омелян Огоновський», про що І. Огієнко вмістив у рубриці «Нові книжки» журналу «Слово Істини» повідомлення (Сохацька Є., с. 128–129). Омелян Огоновський — це видатний західноукраїнський учений-філолог і громадський діяч.

Семен Гаєвський (1876–1975) — український літературознавець, відомий також як єпископ Сильвестр. С. Гаєвський видав понад 60 наукових праць, присвячених головно пам'яткам української літератури. 1912 року він надрукував перше наукове дослідження «Київські списки повісті «Александрія» (Гаєвський С.), яке згодом лягло в основу більш розлогої праці. У двадцять роки побачили світ його важливі дослідження «Теорія поезії» (1924 — усього було три видання), «Літературна діяльність Ольги Кобилянської» (1928), «Александрія в давній українській літературі»; 1929 р. — опубліковано перший том, а другий, за свідченням самого автора, «більшовики знищили» (Листування..., с. 459). 10 серпня 1946 року з Німеччини він надіслав І. Огієнкові листа, де повідомляв: «Вже два рази виступав на Шевченківській і Франковій конференціях із рефератами» (Листування..., с. 451). Лист С. Гаєвського від 8 жовтня 1946 р. свідчить: «Маю чергові скорпіони від митр. Полікарпа..., який заборонив читати (як [я] прочитав в указі на тему «Франко як творець «Мойсея»)» доклади, які не одержали апробати Св. Синоду» (Листування..., с. 451–452). 30 травня 1947 р. С. Гаєвський (Сильвестр) дякує І. Огієнкові (Іларіону) за надіслану його поему «Марія Єгиптянка»: «Зразу ж написав рецензію й відослав до газети «Наше життя» в Аугсбурзі. Послав поему з листом

і допискою проф. Л. Білецькому в Новий Ульм. Думаю, що він не відмовиться дати рецензію»; згадує автор листа долю своїх попередніх праць — розвідки про «Александрію» та «Теорію художньої літератури» (Листування..., с. 455). Наступного, 1948 р. С. Гаєвський, ще перебуваючи в Німеччині, видав у Нью-Йорку працю «Франків «Мойсей»» (Листування..., с. 555). У листах С. Гаєвського за 1951 р. згадується його праця над «Словом о полку Ігоревім» (Листування..., с. 462). До 1956 р. належить монографія «Іван Франко: Основні ознаки творчості» (Мельбурн) (Гаєвський С.).

У квітневому числі 6 журналу «Слово Істини» за 1948 р. було вміщено повідомлення єпископа Сильвестра — Семена Гаєвського про одержання посилки з одягом (Листування..., с. 457). Заслуговує на цитування лист С. Гаєвського від 17 липня 1950 р. з високою оцінкою книги І. Огієнка, надісланої з Канади С. Гаєвському (цей лист було оперативно надруковано в липневому числі 9 «Слова Істини»): «Одержав «Історію української літературної мови», остовпів від здивування! В еміграційних обставинах виконати таку складну річ із такою силою наукової літератури, це просто чудо, а не праця звичайної науково озброєної людини. Особливо захопило мене широкі і правдиве освітлення радянських часів із використанням усієї літератури. Користатимуть це й ті, що роблять Іларіона «москвофілом», а разом і мене, що поминаю його на Богослужбах» (Листування..., с. 461–462).

Володимир Дорошенко (1879–1963) 1918 року випустив у світ дослідження «Життя і слово: статті на літературно-громадські теми», «Спис творів Івана Франка, вип. 1–2» (завершено 1930 року). 1921 року побачила світ у Львові праця В. Дорошенка «Василь Стефаник», 1922-го — «Шевченкова криниця» (Князь...). Коли 1924 року в Києві вийшло четверте, доповнене видання «Історії українського письменства» С. Єфремова, то В. Дорошенко схвально відгукнувся на цю подію, висловивши захоплення живим, творчим викладом матеріалу (Інститут..., с. 89–90). В. Дорошенко 1925 року випустив у Львові короткий інформаційний огляд «Шевченкознавство за останнє десятиліття. 1914–1924». 1939 року В. Дорошенко оприлюднив у 16 томі Повного видання творів Т. Шевченка «Показчик видань Шевченкових творів та спис бібліографічних праць про Шевченка» (Князь...).

Коли В. Дорошенко 1949 року вже перебрався до Філадельфії в Сполучених Штатах Америки і знову спромігся зайнятися інтелектуальною творчістю (це була переважно літературно-наукова праця, мемуаристика, бібліографія), в Огієнковому часописі «Слово Істини» було опубліковано повідомлення про вихід у світ праці В. Дорошенка «Огнище української науки — «Наукове товариство ім. Т. Шевченка»» (Ляхоцький В. Тільки..., с. 314).

Ігор Качуровський (1918–2013) — український діаспорний поет, прозаїк, літературознавець, перекладач, редактор-видавець. Про основні віхи своєї творчості він сам написав у автобіографії:

«Перша збірка лірики вийшла 1948 р.

Друкувався в діаспоральних журналах «Літаври», «Нові Дні», «Пороги» (був редактором), «Молода Україна», «Овид», «Сучасність», «Визвольний Шлях» та в збірниках «Слово»; також містив переклади і статті на українські теми в російських журналах «Грани», «Континент», «Новый Журнал». На Україні мої статті, добірки поезій та уривки прози друкувалися в журналах «Україна», «Дніпро», «Прапор», «Всесвіт» та в газетах «Слово» й «Народна Газета».

Окремі поезії увійшли до «Антології української поезії» В. Державина, до «Координат» та до «Золотого гомону».

Ім'я моє фігурує в кількох енциклопедіях (не лише українських). Належу до об'єднання аргентинських письменників S.A.D.E.

Твори тричі премійовані або відзначені на літературних конкурсах.

Англійською мовою перекладені з прози «Шлях невідомого» (переклад Ю. Ткача) та готична новела «По той бік безодні» (друкована в Індії, у журналі «Уранія»), окремі поезії перекладено на мови англійську, німецьку, російську, іспанську та польську; деякі літературознавчі розвідки опубліковано в німецькому і французькому перекладі.

Для української програми Радіо Свобода написав і начитав понад 2000 скриптів — переважно на літературні теми (Зокрема, на хвилі «Радіо Свобода» І. Качуровський тепло відгукнувся на вихід у США книжки про М. Драй-Хмару його дочки (Трембіцький, 2011)).

Доповіді й літературні вечори мав у Зальцбурзі, Буенос-Айресі, Мюнхені, Парижі, Римі, Лондоні.

Педагогічна діяльність: 1968 р. читав лекції з російської літератури на курсах при Університеті Спасителя (в отців єзуїтів) у Буенос-Айресі; від середини 70-х років читаю лекції з новітнього українського письменства та теорії літератури (віршознавство, стилістика, теорія жанрів) в Українському Вільному Університеті в Мюнхені, двічі читав курс української літератури для майбутніх священників у отців Василіан у Римі (сам я — православний).

Творчість моя розподіляється між поезією (збірки «Над світлим джерелом», «В далекій гавані», «Пісня про білий парус», «Свічада вічності» та поема «Село»), прозою («Шлях невідомого», «Дім над кручею», «Залізний куркуль», низка новель), перекладацтвом («Вибране» Петрарки, «Золота галузка» — переклади з іспанської, португальської та каталанської; частинно друкована по журналах антологія «Окно в українську поезію») та літературознавством (триптих: «Нарис компаративної метрики», «Фоніка», «Строфіка»); меншою мірою присвя-

чується гумористиці (друкований вроздріб «Пародіярієм Хведосія Чички») та дитячій літературі (чекає на друк у «Веселці» віршована казка «Пан Коцький»).

Упорядкував біля десятка хрестоматій, антологій та збірників, але з них дотепер побачила світ лише «Хрестоматія української релігійної літератури. Книга перша. Поезія» (Очима..., с. 139–140).

У вінніпезькому місячнику І. Огієнка (Іларіона) «Слово Істини» друкувалися поезії І. Качуровського — зокрема, цикл «Серце дзвонить» (Тимошик М. «Лишусь...», с. 329; Ляхоцький В. Просвітитель... с. 475). Лист І. Качуровського від 25 червня 1949 р. був відправлений з Аргентини: «Я сильно відстав від нашого політичного, і літературного життя. Чи виходить «Слово Істини»? (останнє число, яке я маю, здається 11)» (Листування., с. 242–243). А коли 1949 року у Вінніпезі вийшла друком знакова праця І. Огієнка «Історія української літературної мови», то від І. Качуровського прийшов такий проникливий відгук на цю книгу (лист від 1 травня 1950 р.):

«Позавчора прийшла Ваша «Історія укр. літ. мови». Цією книжкою я прямо захоплений. Її можна читати не відриваючись, як роман — настільки вона живо й цікаво написана. А простота і зрозумілість викладу робить її приступною для найширшого кола читачів. Найголовніше те, що приваблює у Вашій праці — це її безтенденційність, її об'єктивна науковість. Істина для Вас стоїть вище всього!.. деякі наші, виховані на тенденційності «критики» виступлять з осудом Вашої «Історії укр. літ. мови». Що торкається мене особисто, то я від наукової праці вимагаю насамперед науковості й тому працю Вашу вітаю з усією ширістю.

Ваше Високопреосвященство! Якщо це Вам може бути потрібно, то я не маю нічого проти того, щоб Ви цю мою оцінку «Іст. укр. літ. мови» вмістили в «Слові Істини» за моїм підписом.

У «Порогах» ч. 7 я вмістив оголошення про вихід у світ Вашої книжки... адміністратор і видавець «Порогів» просить прислати йому (він має книгарню) десяток примірників «Історії укр. літ. мови» на продаж» (Листування..., с. 244–245) (відгук І. Качуровського на книжку І. Огієнка було надруковано в червневому 8-му числі «Слова Істини»).

Леонід Мосендз (1897–1948) — український поет і прозаїк. В еміграції із самого її початку Л. Мосендз був визнаний як український поет, у Подєбрадах разом з Оленою Телігою, Євгеном Маланюком, Юрієм Кленом, Олегом Ольжичем входив до поетичної «квадриги», яка гуртувалася навколо «Літературно-наукового вісника», з ними ж та деякими іншими поетами створив «Празьку школу» (Панченко В., с. 47). Л. Мосендз є автором вінка сонетів «Юнацька весна», поеми «Вічний корабель» про національно-визвольну боротьбу нідерландців у XVI ст. з явними алюзіями до української історії. Перша

авторська книга Л. Мосендза була не поетичною, а есеїстичною (від цього не менш талановитою) — «Штайн — ідея й характер» (Львів, 1935) — про героя визвольної боротьби німецького народу проти наполеонівської агресії. І далі він видає свою прозу: автобіографічну повість «Засів» (Чернівці, 1936), збірку оповідань «Людина покірна» (Львів, 1937) (Українське..., с. 171–175), яку було посмертно перевидано 1951 року в канадському Вінніпезі. 1939 року виходить друком новелістична збірка Л. Мосендза «Відплата» з темами європейського середньовіччя та Ренесансу. Нарешті, в 1941 р. у Празі з'являється перша поетична книжка нашого автора «Зодіак» із комплексом віршів 1921–1936 рр. Л. Мосендз продовжує горіти творчим полум'ям і в 1940–1943 рр. входить до авторського колективу празького журналу «Пробоем» (Качкан В., с. 254). Леонід 1945 року перебирається до альпійської Австрії. Цього року в Інсбруку виходить поема «Канітферштан, на українську мову перелицьований», присвячена дружині, 1946 року — автобіографічна поема «Волинський рік» (надрукована в Мюнхені 1948 року). В Інсбруку Л. Мосендз заприятелював із Юрієм Кленом (Освальдом Бургардтом), тут вони разом із Миронном Левицьким для розрядки від серйозної напруженої творчості, від труднощів повоєнного життя та невсипущої Леонідової хвороби вирішили здійснити гумористичний проєкт такого собі «українського Козьми Прутка» — графомана Порфирія Горотака; твір «Дияболічні параболи» вийшов у світ у Зальцбурзі 1947 року. Написав Л. Мосендз і поему «Дні життя і смерті козака Мамая», і дитячі казки, і памфлети. Серйозною його працею став полемічно-суперечливий роман «Останній пророк» про Івана Хрестителя (три частини опубліковані посмертно, четверта й досі не знайдена) (Українське..., с. 175–177).

Брак автури після руйнівної світової війни спричинився до того, що практично до 80 відсотків матеріалів на сторінках часопису «Слово Істини», що був задуманий як «народний християнський місячник», належали перу самого митрополита. Це викликало невдоволення з боку певної частини української еміграції, серед якої надто помітною постаттю був Л. Мосендз. Він піддавав дошкульній критиці поетичні твори Владики Іларіона (які той рясно друкував у «Слові Істини»), вважаючи цю поезію неякісною, і написав на твори митрополита знущальну рецензію (Тимошик М. «Лишусь...», с. 487). Він вважав неприпустимим те, що поеми православного ієрарха друкувалися в католицькому Парижі, і ту згадану вже нами обставину, що видавець-редактор журналу є водночас і чільним автором видання. А між тим сам Л. Мосендз не дуже і прагнув поповнити собою число авторів «Слова Істини», бо його релігійний світогляд вагався між православ'ям і протестантизмом та окультизмом, тож і митрополит, вели-

кий поціновувач поезії, не міг у православному часописі друкувати вірші, не вповні православні.

Петро Одарченко (1903–2006) вищу освіту здобув у Ніжинському педагогічному інституті (Інституті народної освіти) (Енциклопедія..., с. 288), по закінченні вишу підготував дисертацію «Стиль Лесі Українки». У післявоєнний час був викладачем Вільного українського університету (Мюнхен), де прочитав курс лекцій про Лесю Українку, редагував твори письменників-класиків і писав до цих видань передмови. Першою його книжкою в еміграції стала монографія «Т. Г. Шевченко в радянській критиці», перекладена й англійською мовою (1952 р.). 1954 року побачило світ дослідження «Поетична майстерність Т. Г. Шевченка». Він і далі вів свою шевченкіану, яка вилилася в такі праці, як «Шевченко й Мазепа» (1959 р.), «Традиції Шевченка в українській літературі» та «Світова слава Шевченка» (1964 р.), «Шевченкознавство на Україні в 1961–1981 рр.» та (як розширення вже згаданої монографії 1952 року) «Тарас Шевченко в радянській літературній критиці 1920–1960 рр.» (1991 р.) (Рогач П.). Продовжуючи тему своєї незахищеної дисертації, молодий учений досліджував творчість Лесі України та Михайла Драгоманова, що вилилося 1954 року в монографію «Леся Українка і М. Драгоманов» (Листування..., с. 550). І ця тема мала авторське продовження («Леся Українка й українська народна творчість», 1960 р.) і продовження редакторське («Хроніка життя і творчості Лесі Українки», укладач П. Косач-Кривенко, 1970 р.). Не забував П. Одарченко й письменницького «врожаю» своєї рідної Полтавщини: його перу належать численні розвідки про уродженців цього краю М. Зерова, О. Зуєвського, М. Ореста, М. Номиса та інших (Рогач П.). 29 жовтня 1989 р. у приміщенні УВАН (Нью-Йорк) на науковій конференції професор виступив із доповіддю «Праці Михайла Драй-Хмари про Лесю Українку» (Трембіцький А., с. 310). У письменницькому плані він був членом американського Об'єднання письменників діаспори «Слово» й закордонним членом (з 1993 р.) Спілки письменників України (Рогач П.).

Лист П. Одарченка до І. Огієнка від 20 квітня 1948 р. свідчить про творчі контакти двох поважних українців і про те, що Українська вільна академія наук на той час іще не перебралася на американський континент:

«Сердечно дякую за Вашу поему «Прометей». З великим інтересом прочитав я цей цікавий твір! Дуже й дуже дякую за «Слово Істини». Ваше слово в захист скитальників — це епохальний твір! Я, як один із тих скитальників, висловлюю Вам за Вашу незвичайно гарячу, палку і глибоку сердечну правду велике СПАСИБІ!..» (Листування..., с. 379). Цей лист одержав відповідь професора-митрополита 25 травня того ж року.

Борис Олександрів-Грибінський (1921–1979) ще в середній школі став віршувати (1939 року житомирська обласна газета опублікувала його поезію на відзнаку роковин Т. Шевченка). У другій половині повоєнних сорокових років ХХ ст. у таборах «Ді-Пі» (переміщених осіб) він видавав популярний в емігрантській середовищі український журнал «Літаври» (Листування..., с. 382–383). 1946 року виходить перша поетична збірка Б. Олександрів-Грибінського «Мої дні». Протягом 1952–1961 рр. редагував у Канаді журнал «Молода Україна» (Монастирецький Л., с. 132). Коли 26 червня 1954 р. в Нью-Йорку було організаційно оформлено Об'єднання українських письменників в еміграції (ОУП) «Слово» з випуском однойменного збірника, то одним із його засновників (письмово з Канади) був і Борис Олександрів-Грибінський. На канадській землі займався улюбленою літературною справою. 1965 рік став часом виходу у світ його другої поетичної книжки «Туга за сонцем». Потім були ще «Коло круг», «Камінний берег». Уже після смерті, 1980 року, було видано його останню книжку поезій «Поворот по сліду» (Монастирецький Л., с. 132–133). Того ж 1980 р. у восьмому збірнику «Слово» було опубліковано його проникливий вірш, датований 31 травня 1979 р. і присвячений смерті та відвідинам могили Тодося Осьмачки (Скорський М., с. 197–198).

Прочитуємо лист Б. Олександрів-Грибінського митрополитові від 7 лютого 1948 р.: «Ігор Качуровський щось згадував мені про Ваше бажання використати деякі його та мої поезії у Вашому журналі. Не знаю, що з моїх поезій могло б до нього тематично підійти. Хіба «Мати» або «Ой хрести серед поля, хрести» з книги «Мої Дні», а з новіших речей посилаю Вам тепер кілька віршів. Можете використати їх як хочете й де хочете, аби тільки була добра коректа (не часто явище в українській канадській пресі). А втім, «Слово Істини» цього гріха не має.

Якщо опинюся в Канаді (а це доволі сумнівне, бо вербувальна комісія крім всяких інших ярмаркових оглядин робить ще й оглядини рук, а вони в мене зовсім не мозолисті), то стану постійним дописувачем Вашого журналу. А поки що — поручаю себе Вашим молитвам» (Листування..., с. 384–385). І дійсно, поки І. Огієнко видавав у Канаді часопис «Слово Істини», одним із дописувачів у цьому виданні був (поряд із такими визначними українцями, як В. Доманицький, І. Качуровський, Ю. Мулик-Луцик та ін.) Б. Олександрів-Грибінський, який переїхав до Канади (Ляхоцький В. Просвітитель..., с. 240).

Яр Славутич (1918–2011) — поет, літературознавець, редактор-видавець, перекладач. Помітним є доробок Яра Славутича як талановитого українського поета західної діаспори: він видав збірки «Гомін віків», «Правдоносці», «Спрага», «Мудрощі мандрів», «Живі смолоскипи» та ін.; його поезії сповнені вистражданим патріотизмом, вони ха-

рактизуються виразною лаконічністю та художньою емоційністю. За літературну працю відзначений у діаспорі десятьма нагородами, серед яких найвагоміша — золота Шевченківська медаль Конгресу українців Канади — національної координаційної ради, створеної 1940 року за ініціативою канадського уряду для більш ефективного вмонтування тамтешнього українства в боротьбу з гітлерівською Німеччиною (Енциклопедія..., с. 193, 377). До того ж Яр Славутич — талановитий перекладач англомовної поезії на українську мову; скажімо, його переклад найвідомішого, культового віршованого твору Роберта Фроста «Увечері на узліссі» вважається певним еталоном, бо перекладач зумів зберегти не лише зміст, а й ритміку, тонку строфіку та своєрідну систему рим оригіналу (цьому перекладові він віддав тридцять років — з 1953-го по 1983-й). Відомий і як літературний критик українського зарубіжжя. Зокрема, він є автором рецензій на твори Тодося Осьмачки (Скорський М., с. 60). З 1960 р. Яр Славутич жив у Канаді, працював професором слов'янських мов і літератур Альбертського університету в Едмонтоні (1960–1983 рр.). В Америці опублікував історико-літературознавчу працю «Модерна українська поезія» (нею цікавився І. Огієнко), створив перший у світі мартиролог української літератури «Розстріляна муза» (Ляхоцький В. Просвітитель..., с. 278). 1963 року у Вінніпезі було видано громадським коштом української діаспори книжку працівника Вінніпезької консисторії Ф. Онуфрійчука про книгозбірні митрополита Іларіона — професора Івана Огієнка, — і редактором цього видання став професор Яр Славутич.

Видаючи християнський часопис «Слово Істини», І. Огієнко звернув увагу на молодого талановитого українця-емігранта Яра Славутича й в одному з чисел журналу інформував читачів про вихід у світ дослідження Яра Славутича «Модерна українська поезія. 1900–1950» (Сохацька Є., с. 129).

Михайлові Садиленку (1881–1973), літературознавцеві, колишньому завідувачеві українського відділення Краснодарського педінституту, належить видана в Харкові Інститутом Тараса Шевченка 1930 року праця «Культ Шевченка в Черноморіи (Кубані)», де, зокрема, йшлося про святкування 100-літнього ювілею Т. Шевченка 1911 року на Кубані. На жаль, деякі інші його розвідки із шевченківської теми не збереглися (Листування..., с. 428).

Лист М. Садиленка «Нидієм» було видруковано на сторінках Огієнкового журналу «Слово Істини» (грудень 1947 р., число 2) (Листування..., с. 553). В Огієнковому «Слові Істини» було вміщено його статтю «Наші могили» (січень 1949 р., число 3) (там само) «про жахіття сталінського терору в материковій Україні. Як у часи московсько-імперські, та й у нові Сибір і Північ наповнювалися українськими могилами», у тому числі й могилами талановитих українських письменників.

У листі від 30 квітня 1950 р. цей автор описав диво оновлення ікони Пресвятої Богородиці в таборі для переміщених осіб (місто Ляндек) («Слово Істини» за червень 1950 р., число 8) (там само).

Звісно, висвітлення українського літературного процесу в Огієнковому місячнику «Слово Істини» не обмежувалося лише періодом його видання, тобто безпосередньо 1947–1951 роками, — у журналі знаходилося місце і для тих митців красного слова, які вже закінчили свій земний шлях — давно чи недавно. Наведемо відповідні матеріали.

Спиридон Черкасенко (1876–1940) в 1904 р. вперше вийшов на літературну стежу як автор поезій (збірник «Хвилини»), оповідань (збірник «На шахті»), драм («Хуртовина» та ін.). Найвищими досягненнями митця стали трагедійна драма «Про що тирса шелестіла», у центрі якої знаходиться образ славного козацького ватажка І. Сірка, і неоромантична «Казка старого млина» — своєрідний реквієм за втраченою під тиском промислового освоєння первісної степової природи півдня України, щирих людських відносин. Автор низки історичних драм («Коли народ мовчить», «Северин Наливайко», «Ціна крові» та ін.) (Енциклопедія..., с. 445–446).

Характеризуючи захоплення України більшовиками, С. Черкасенко з гнівом і гіркотою писав про те, що «вис ще червона заметіль», про «пекельні «октябрини», про «для дурнів створений «інтернаціонал»» (Білоус П., с. 17).

У числі 3 за 1952 р. «Слова Істини» було видруковано вірш С. Черкасенка «Українським робітникам» (Ляхоцький В., с. 254, 630). Ось ця поезія, написана ще 1935 року і сповнена потужного національного заряду й водночас гіркоти:

Тримайтеся свого, куди б не повели
Вас мудрі ті, не вами складені, програми!
Хоч їм покірні ви, як у ярмі воли,
Та все блукаєте без долі манівцями.
В червоній за́граві ви зовсім очманіли
І геть відкинувши свій рідний ідеал,
Обманені, усе зіпаєте, щосили
Для дурнів створений «інтернаціонал».
Новому катові б'єте за те поклони,
Що у ваших головах вчинив розгاردіаш...
Вам шлях один — у рідний край, де рідна мова,
В них правда вся, уся сила, воля й життя!»

Юрій Клен — Освальд Бургардт (1891–1947) у червні 1922 р. в Києві на літературному диспуті разом із М. Зеровим, М. Рильським, П. Филіповичем висловився за необхідність орієнтації української літе-

ратури на Європу, на світовий контекст, на загальнолюдські цінності (Наєнко М., с. 185), що не вписувалося в ідеологічну схематику радянського відокремлення від «гнилого Заходу». Наприкінці 1923 р. О. Бургардт увійшов до створеної М. Зеровим «Асоціації письменників» разом із М. Рильським, П. Филиповичем, М. Драй-Хмарою, Т. Осьмачкою та ін. (Скорський М., с. 29). Як науковець-дослідник публікує статті про німецьку літературу, інколи в зіставному ключі: «Співець із бунтарською душею» (1924), «Ернст Толлер» та «Експресіонізм у німецькій літературі» (1925), «Леся Українка і Г. Гейне» (1927), «Георг Кайзер» (1930). Наприкінці того десятиліття Освальд виявив свій блискучий талант і як український поет (пізніше, уже будучи емігрантом, він прибрав собі псевдо Юрій Клен). Його першою оригінальною поезією був сонет 1928 р. «Сковорода», появу якого захоплено вітав Микола Зеров — очільник групи поетів-неокласиків — і який опубліковано 1929 року в колективному збірнику «Сяйво».

Невеличка група неокласиків («п'ятірне гроно»: М. Зеров, М. Драй-Хмара, М. Рильський, П. Филипович, Юрій Клен) була дуже згуртована, тут панувала атмосфера взаємної приязні й пошани, і це сприяло розквітові поетичної творчості (хоча в літературознавстві й були спроби «відлучити» його від неокласиків і «прилучити» до романтиків на підставі особливостей тематики та світогляду).

В окупованому німцями Львові поетові, активному учасникові українського літературного життя, вдалося видати книжку своїх віршованих творів (Скорський М., с. 49). У 1940–1943 рр. Юрій Клен друкує довершені поезії в празькому українському журналі «Пробоем» (Качкан В., с. 254), згодом стає одним із засновників об'єднання «Мистецький український рух», де гуртувалися наші співвітчизники, які опинилися на теренах Німеччини та Австрії (Наєнко М., с. 232). Професор В. Державін зарахував цього поета до когорти «пізнаваних» традиціоналістів, які в рамках відомих раніше стилів несли нову змістовну якість (Трембіцький А., с. 267). На все життя зберіг вірність товариству неокласиків, у розлуці він присвятив друзям теплі октави в поемі «Прокляті роки», змальовує їх у третій частині свого основного твору «Попіл імперій». Він підготував (та не встиг видати) збірку власних перекладів німецькою мовою творів українських неокласиків. Проникливо писав 1948 року, по смерті Юрія Клена, про цю рису поета його сучасник і кореспондент: «В непохитній вірності письменника своїм друзям, яка саме через повноту свою просто неспроможна допустити нічого стороннього й застережливого, відчувається щось від наших козацьких часів, від лицарського середньовіччя — епох, коли ця чеснота була спеціально підношувана й овіяна пильним плеканням. Вірність і відданість становлять глибоко симпатичну рису світлої особистості Юрія Клена, рису, гідну пошани та наслідування» (Мицик Ю., с. 598).

Проблема необхідності допомоги українським біженцям, згадана вище, була надто актуальною, яскравим свідченням чого стала голодна смерть в одному з німецько-австрійських таборів для біженців від радянсько-соціалістичного «раю» відомого українського поета Юрія Клена (Освальда Бургардта). Смерть сталася 30 жовтня 1947 р., напередодні виходу першого числа «Слова Істини» (Скорський М., с. 171), хоча до кінця днів поет горів творчим полум'ям і напередодні смерті відвідав у Баварії професора В. Державина для бесіди, присвяченої неокласикам (Орест М., с. 599), з рюкзаком за плечима з'явився в таборі українських емігрантів біля міста Міттенвальда, де міг контактувати з Т. Осьмачкою, Є. Маланюком, М. Орестом (Скорський М., с. 107). Дізнавшись про сумну подію, владику Іларіон у часописі «Слово Істини» надрукував проникливе повідомлення про трагічну для української літератури втрату: «Український народ, чи знаєш ти, що один із краших синів твоїх, наш письменник Юрій Клен помер на чужині від голодування?.. І за ним незабаром підуть десятки, а то й сотні наших краших людей, наших українських обранців, нашої еліти...». Було оприлюднено й заклик щодо фінансової підтримки поетової вдови: «Допоможіть! По бл. п. нашому відомому поетові Юрію Клену (Бургардтові), що помер 30.X.1947 р. від виснаження, позостався на чужині в тяжкому стані безпомічна вдова з дрібними дітьми. Її адреса...» (Пам'ятки..., с. 538).

Висновки

Таким чином, можна стверджувати, що при всьому релігійно-конфесійному спрямуванні місячника Івана Огієнка «Слово Істини» видавець-редактор знаходив можливості висвітлювати на його сторінках окремі моменти белетристичної творчості та літературознавчої діяльності українських письменників діаспори, і ці окремі моменти й нині допомагають нам дізнаватися про невсипущість душі тих талановитих українців, які в неймовірно важких умовах творили інтелектуальну основу сучасної вітчизняної культури. За межами нашої розвідки залишилися ще прозаїки Андрій Чайковський і Улас Самчук, які також дещо «засвітилися» в «Слові Істини», але тут потрібні додаткові дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький Леонід Тимофійович. (б.р.). Взято з http://uk.wikipedia.org/wiki/Білецький_Леонід_Тимофійович.
2. Білоус, П. (2010). Іван Огієнко про національно-культурне відродження України в другій половині XVI — на початку XVII ст. В *Іван Огієнко в діалозі культур і духовності (Огієнківські читання в Чудодієвому): збірник наукових праць*. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка.
3. Боровий, В.І. (1993). *Очима серця: ув'язнена лірика*. Харків: Основа.

4. Гаєвський Степан Юхимович. (б.р.). Взято з http://uk.wikipedia.org/wiki/Гаєвський_Степан_Юхимович.
5. Качкан, В. (1998). Хай святиться ім'я твоє: українознавство та пресологія (XIX — перша половина XX ст.) (Кн. 3). Львів: Фенікс.
6. Князь української бібліографії. (2009). Взято з <http://www.nplu.kiev.ua/events/calendar/2009/text/doroshenko.htm>.
7. Лецкін, М. (2014). Місячник Івана Огієнка «Рідна мова» в українському літературному процесі 30-х років XX ст. *Український інформаційний простір*, 2, 109–116.
8. Лецкін, М. (2016). Варшавський місячник Івана Огієнка «Наша культура» в українському літературному процесі 30-х років XX ст. *Український інформаційний простір*, 4.
9. *Листування митрополита Іларіона (Огієнка)*. (2006). Київ: Києво-Могилянська академія.
10. Ляхощкий, В. (2000а). *Просвітитель: видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона)*. Київ: Видавництво імені Олени Теліги.
11. Ляхощкий, В. (2000б). *Тільки книжка принесе волю українському народові...: книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона)*. Київ: Видавництво імені Олени Теліги.
12. Ляхощкий, В.П., Московченко Н.П., & Преловська, І.М. (Упоряд.). (2001). *Пам'ятки:[Археографічний щорічник] (Т. 2: Епістолярна спадщина Івана Огієнка (митрополита Іларіона) (1907–1968)*. Київ.
13. Мацько, В. (2011). Науково-педагогічна діяльність Івана Огієнка: київська доба. В О. Завальнюк (Ред.), *Іван Огієнко й сучасна наука та освіта: науковий збірник* (Вип. VIII). Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.
14. Мицик, Ю. (2007). Місячник «Слово Істини» як джерело до вивчення життя і творчості митрополита Іларіона (І. Огієнка). У Д. (Рудюк), & В. Ляхощкий (Ред.), *Науковий збірник, присвячений 125-річчю з дня народження митрополита Іларіона (Огієнка)*. Київ: Київська православна богословська академія УПЦ КП.
15. Мишанич, О.В. (Упоряд.). (2003). *Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 1926 — 2001: Сторінки історії, 75*. Київ: Наукова думка.
16. Монастирецький, Л. (2004). Постать Бориса Олександрів-Грибінського на тлі української еміграційної літератури: національний аспект творчості. *Проблеми славістики*, 3–4(25–26).
17. Наєнко, М. (2003). *Історія українського літературознавства*. Київ: Академія.
18. Олександрів Борис. (б.р.). Взято з http://uk.wikipedia.org/wiki/Олександрів_Борис.
19. Оліфіренко, В.В. (Упоряд.). (2001). *Енциклопедія українознавства для школярів і студентів*. Донецьк: Сталкер.
20. Опанасюк, О. (2004). *Рідне слово на чужині: Іван Огієнко — редактор і видавець*. Житомир: Перевесло.
21. Орест, М. (1994). Заповіді Юрія Клена. У Є. Федоренко, & В. Яременко (Упоряд.), *Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст.* (Кн. 1, с. 597–605). Київ: Рось.
22. Панченко, В., & Куценко, Л. (1996). *«Євангеліє чужих піль...»*. Кіровоград.

23. Рогач, П. (Уклад.). (1993). *Колоски з літературної ниви: короткий літературний календар Полтавщини*. Полтава: Полтавський літератор.
24. Скорський, М. (1999). *Тодось Осьмачка: життя і творчість*. Київ: Український центр духовної культури.
25. Сохацька, Є. (2007). *«Молюся за весь рідний край...»: штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності*. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І.
26. Тарнавський, О. (б.р.). Галина Журба — рушійна сила Об'єднання українських письменників «Слово». Взято з <http://www.ukrlit.vn.ua/article/1623.html>.
27. Тимошик, М. (2000а). *«Лишусь навіки з чужиною...»: митрополит Іларіон (Іван Огієнко) й українське відродження*. Вінніпег: Український православний Собор; Київ: Наша культура й наука.
28. Тимошик, М. (2000b). Канадські україномовні часописи «Слово Істини», «Наша Культура», «Віра й Культура». В *Українська періодика: історія й сучасність. Доповіді та повідомлення VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 11–13 травня 2000 р.* Львів.
29. Тіменик, З. (1997). *Іван Огієнко (Митрополит Іларіон): життєписно-бібліографічний нарис*. Львів.
30. Трембіцький, А. (2011). Часопис «Свобода» (Нью-Йорк) про життєві шляхи і творчі здобутки Михайла Драй-Хмари. В О. Завальнюк (Ред.), *Іван Огієнко й сучасна наука та освіта: науковий збірник* (Вип. VIII). Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.
31. Яременко, В. Федоренко, Є., & Сліпушко, О. (Упоряд.). (1994). *Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.* (Кн. 2). Київ: Рось.

REFERENCES

1. Biletskyi Leonid Tymofiiiovych. (n.d.). Retrieved from http://uk.wikipedia.org/wiki/Biletskyi_Leonid_Tymofiiiovych [in Ukrainian].
2. Bilous, P. (2010). Ivan Ohiienko pro natsionalno-kulturne vidrozhennia Ukrainy u druhii polovyni XVI — na pochatku XVII st. [Ivan Ogienko on the National and Cultural Revival of Ukraine in the Second Half of the 16th — Early 17th Centuries]. In *Ivan Ohiienko u dialozi kultur i dukhovnosti (Ohiienkivski chytannia u Chudodiiievomu): zbirnyk naukovykh prats [Ivan Ogienko in the Dialogue of Cultures and Spirituality (Ogienkov Readings in Chudodiyev): Collection of Scientific Papers]*. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU imeni I. Franka [in Ukrainian].
3. Borovy, V.I. (1993). *Ochyma sertsia: uviaznena liryka [Eyes of the Heart: Embedded Lyrics]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
4. Haievskiyi Stepan Yukhymovych. (n.d.). Retrieved from http://uk.wikipedia.org/wiki/Haievskiyi_Stepan_lukhymovych [in Ukrainian].
5. Kachkan, V. (1998). *Khai sviatytsia imia tvoie: ukrainoznavstvo ta presologiiia (XIX — persha polovyna XX st.) [May your name be holy: Ukrainian Studies and Pressology (XIX — first half of XX century)]* (Pt. 3). Lviv: Feniks [in Ukrainian].
6. Kniaz ukrainskoi bibliohrafii [Prince of Ukrainian bibliography]. (2009). Retrieved from <http://www.nplu.kiev.Ua/events/calendar/2009/text/doroshenko.htm> [in Ukrainian].

7. Liakhotskyi, V. (2000a). *Prosvytel: vydavnycho-redaktsiina diialnist Ivana Ohiiienka (mytropolyyta Ilariona) [Educator: publishing and editorial activity of Ivan Ogiienko (Metropolitan Hilarion)]*. Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].
8. Liakhotskyi, V. (2000b). *Tilky knyzhka prynese voliu ukrainskomu narodovi...: knyha, biblioteka, arkhiv u zhytti ta diialnosti Ivana Ohiiienka (mytropolyyta Ilariona) [The Monthly Word of Truth as a Source for Studying the Life and Work of Metropolitan Hilarion (I. Ogiienko)]*. Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].
9. Liakhotskyi, V.P., Moskovchenko N.P., & Prelavska, I.M. (Comps.). (2001). *Pamiatky: [Arkheohrafichnyi shchorichnyk] [Monuments: [Archaeographic Yearbook]]* (Vol. 2: Epistoliarna spadshchyna Ivana Ohiiienka (mytropolyyta Ilariona) (1907–1968). Kyiv [in Ukrainian].
10. Lietskin, M. (2014). Misiachnyk Ivana Ohiiienka «Ridna mova» v ukrainskomu literaturnomu protsesi 30-kh rokiv XX st. [Ivan Ogiienko's Monthly Journal «Native Language» in the Ukrainian Literary Process of the 1930s]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir*, 2, 109–116 [in Ukrainian].
11. Lietskin, M. (2016). Varshavskyi misiachnyk Ivana Ohiiienka «Nasha kultura» v ukrainskomu literaturnomu protsesi 30-kh rokiv XX st. [Ivan Ogiienko's Warsaw Monthly «Our Culture» in the Ukrainian Literary Process of the 1930s]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir*, 4 [in Ukrainian].
12. *Lystuvannia mytropolyyta Ilariona (Ohiiienka) [Correspondence of Metropolitan Hilarion (Ogiienko)]*. (2006). Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].
13. Matsko, V. (2011). Naukovo-pedahohichna diialnist Ivana Ohiiienka: kyivska doba [Scientific and pedagogical activity of Ivan Ogiienko: Kiev day]. In O. Zavalniuk (Ed.), *Ivan Ohiiienko i suchasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk [Ivan Ogiienko and modern science and education: a scientific collection]* (Issue VIII). Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka [in Ukrainian].
14. Monastyretskyi, L. (2004). Postat Borysa Oleksandriva-Hrybinskoho na tli ukrainskoi emihratsiinoi literatury: natsionalnyi aspekt tvorchosti [The figure of Boris Alexandrov-Grybinsky against the background of Ukrainian emigration literature: the national aspect of creativity]. *Problemy slavistyky*, 3–4(25–26) [in Ukrainian].
15. Myshanych, O.V. (Comp.). (2003). *Instytut literatury imeni T.H. Shevchenka NAN Ukrainy, 1926–2001: Storinky istorii, 75 [Institute of Literature. T.G. Shevchenko NAS of Ukraine, 1926–2001: Pages of history, 75]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
16. Mytsyk, Yu. (2007). Misiachnyk «Slovo istyny» yak dzherelo do vyvchennia zhyttia y tvorchosti mytropolyyta Ilariona (I. Ohiiienka) [The Monthly Word of Truth as a Source for Studying the Life and Work of Metropolitan Hilarion (I. Ogiienko)]. In D. (Rudiuk), & V. Liakhotskyi (Eds.), *Naukovyi zbirnyk, prysviachenyi 125-richchiu z dnia narodzhennia mytropolyyta Ilariona (Ohiiienka) [Scientific collection dedicated to the 125th anniversary of the birth of Metropolitan Hilarion (Ogiienko)]*. Kyiv: Kyivska pravoslavna bohoslavska akademiia UPTs KP [in Ukrainian].
17. Naienko, M. (2003). *Istoriia ukrainskoho literaturoznavstva [History of Ukrainian Literary Studies]*. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
18. Oleksandriv Borys. (n.d.). Retrieved from http://uk.wikipedia.org/wiki/Oleksandriv_Borys [in Ukrainian].
19. Olifirenko, V.V. (Comp.). (2001). *Entsyklopediia ukraïnoznavstva dlia shkoliariv i studentiv [Encyclopedia of Ukrainian Studies for Schoolchildren and Students]*. Donetsk: Stalker [in Ukrainian].

20. Opanasiuk, O. (2004). *Ridne slovo na chuzhyni: Ivan Ohiienko — redaktor i vydavets [Native word abroad: Ivan Ogienko — editor and publisher]*. Zhytomyr: Pereveslo [in Ukrainian].
21. Orest, M. (1994). Zapovity Yu. Klena [The Testament of Yu. Klen]. In Ye. Fedorenko, & V. Yaremenko (Comps.), *Ukrainske slovo: khrestomatiia ukrainskoi literatury ta literaturnoi krytyky XX st. [The Ukrainian word: a textbook of Ukrainian literature and literary criticism of the twentieth century]* (Pt. 1, pp. 597–605). Kyiv: Ros [in Ukrainian].
22. Panchenko, V., & Kutsenko, L. (1996). «Ievanheliie chuzhykh pil...» [«The Gospel of Strangers' Dust...»]. Kirovohrad [in Ukrainian].
23. Rohach, P. (Comp.). (1993). *Kolosky z literaturnoi nyvy: korotkyi literaturnyi kalendar Poltavshchyny [Spikelets from the literary field: a short literary calendar of Poltava region]*. Poltava: Poltavskiyi literator [in Ukrainian].
24. Skorskyi, M. (1999). *Todos Osmachka: zhyttia i tvorchist [Todos Osmachka: life and creativity]*. Kyiv: Ukrainskiyi tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
25. Sokhatska, Ye. (2007). «Moliusia za vves ridnyi kraj...»: shtrykhy do zhyttiepysu Ivana Ohiienka ta yoho kulturolohichnoi diialnosti [«I pray for all the native land...»: strokes to the biography of Ivan Ogienko and his cultural activities]. Kamianets-Podilskiy: PP Moshak M.I [in Ukrainian].
26. Tarnavskiy, O. (n.d.). *Halyna Zhurba — rushiina syla Obiednannia ukrainskykh pysmennykiv «Slovo» [Halyna Zhurba is the driving force behind the Ukrainian Writers' Association «Slovo»]*. Retrieved from <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1623.html> [in Ukrainian].
27. Timenyk, Z. (1997). *Ivan Ohiienko (Mytropolyt Ilarion): zhyttiepysno-bibliohrafichnyi narys [Ivan Ogienko (Metropolitan Hilarion): a biographical sketch]*. Lviv [in Ukrainian].
28. Trembitskyi, A. (2011). Chasopys «Svoboda» (Niu-Iork) pro zhyttievi shliakhy i tvorchi zdobutky Mykhaila Drai-Khmary [Svoboda Magazine (New York) on the paths and creative achievements of Michael Dray-Cloud]. In O. Zavalniuk (Ed.), *Ivan Ohiienko i suchasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk [Ivan Ogienko and modern science and education: a scientific collection]* (Issue VIII). Kamianets-Podilskiy: Kamianets-Podilskiyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiienka [in Ukrainian].
29. Tymoshyk, M. (2000a). «Lyshus naviky z chuzhynoiu...»: mytropolyt Ilarion (Ivan Ohiienko) i ukrainske vidrozhennia [«I am forever with a stranger...»]. Vinnipeh: Ukrainskiyi pravoslavnyi Sobor; Kyiv: Nasha kultura i nauka [in Ukrainian].
30. Tymoshyk, M. (2000b). Kanadski ukrainomovni chasopysy «Slovo Istyny», «Nasha Kultura», «Vira y Kultura» [Canadian Ukrainian-language magazines Word of Truth, Our Culture, Faith and Culture]. In *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist. Dopovidi ta povidomlennia VI Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii 11–13 travnia 2000 r [Ukrainian Periodicals: History and Modernity. Reports and Announcements of the VI All-Ukrainian Scientific and Practical Conference May 11–13, 2000]*. Lviv [in Ukrainian].
31. Yaremenko, V. Fedorenko, Ye., & Slipushko, O. (Comps.). (1994). *Ukrainske slovo: khrestomatiia ukrainskoi literatury ta literaturnoi krytyky XX st. [Ukrainian word: a textbook of Ukrainian literature and literary criticism of the twentieth century]* (Pt. 2). Kyiv: Ros [in Ukrainian].